

Excursie 2015 Nederlands Openluchtmuseum

door Peter Kleppe en Lidi Schoorel-Goedhart

Sinds het allereerste begin van de Zonnewijzerkring wordt al een excursie georganiseerd. Meestal is dat rondom de langste dag van het jaar, de dag van de zonnewende in de zomer, wanneer de zon door de Kreeftskeerkring gaat. In de loop der jaren hebben we veel uithoeken van Nederland gezien, maar ook zijn we al enkele keren in België geweest, een keer net over de grens in Duitsland en een klein clubje zelfs naar Greenwich, Engeland.

"Voor dit jaar was besloten, om niet met een bus een deel van het land te doorkruisen, maar alles op één bepaalde plaats te organiseren, die voldoende bezienswaardigheden zou geven om daar een hele dag te kunnen doorbrengen."

Op 4 juli was het zover. We hebben in de loop der jaren zo ongeveer wel alle mogelijke weersgesteldheden meegemaakt, maar zo warm als deze dag hebben we het toch zelden gehad. De dagen ervoor was het al tropisch warm geweest, maar zaterdag 4 juli overtrof alles. Er was sprake van weerswaarschuwingen van het KNMI en het Nationaal Hitteplan was in werking getreden. Op een haar na werd het absolute warmterecord van Nederland, van ruim 70 jaar geleden, overschreden. Veel drinken dus, en vluchten van schaduwplek naar schaduwplek.

Om 10 uur troffen wij elkaar bij de ingang van het Nederlandse Openluchtmuseum (NOM) in Arnhem. Ieder was daar op eigen gelegenheid gekomen. Sommigen per auto, anderen per trein/bus, en sommigen vonden Arnhem zo ver, dat ze al een dag eerder waren gekomen en hadden overnacht in Arnhem. We werden allervriendelijkst ontvangen in de Pronkkamer. Daar kregen we koffie en thee geserveerd, met een stuk appeltaart. En aangevuld met water. Aan de wand hingen enkele Memento Morischilderijen. We werden welkom geheten door Rob Plomp, die ons de hele dag zou begeleiden.

Hij is de vaste medewerker van het NOM die verantwoordelijk is voor de tuininrichtingen en de groenvoorzieningen. Begrijpelijkerwijs gingen we dan ook na de koffie het eerst naar zijn trots, de authentieke tuinen van het NOM, met daarin een kruidentuin, waarvan een gedeelte ingericht volgens de richtlijnen van een 9e-eeuwse monnik. Voor iedere kwaal is er wel een kruid te vinden. Omdat het NOM erg uitgestrekt is, gingen we met een begin 20e-eeuwse tram naar de tuinen.

Onderweg werd de tram nog even stilgezet bij een hoepelzonnewijzer (foto 1). Een bijzonder ontwerp, omdat de poolwijzer op slechts één punt aan de hoepel bevestigd is. Daar is op zich helemaal niets mis mee, ware het niet, dat de poolwijzer veel te steil stond. Volgens Frans Maes zou de zonnewijzer op de hoogte van Stockholm goed kunnen werken, maar niet in Arnhem.

Foto 1: De verkeerd gerichte hoepelzonnewijzer.

De kruidentuin is in 1986 heringericht in renaissancestijl en voorzien van de grote analemmatische zonnewijzer. De maandstenen langs de noord-zuid as zijn uitgevoerd in hardsteen, de grote Arabische cijfers bij de uurpunten zijn gemaakt van strak geschoren buxushaagjes. Oorspronkelijk was de zonnewijzer te groot en verkeerd gericht. Gedurende meer dan 20 jaar hebben diverse leden van onze vereniging het NOM hierop gewezen¹. Maar in een historisch museum loopt de tijd ook traag, en het duurde dus een hele tijd voordat het NOM besloot om de zonnewijzer te herontwerpen. En daarvoor was Frans Maes, die hier in de buurt is opgegroeid beschikbaar. En onder zijn en Robs bezielend toezicht is de zonnewijzer in 2009 aangepast, zijn de maandstenen op maat gezaagd, is het binnenplaatsje opnieuw bestraat, zijn de buxusplanten herplaatst etc., zodat de zonnewijzer nu weer (nagenoeg) perfect is en weer vele jaren mee kan.

Foto 2: Frans Maes en Rob Plomp geven tekst en uitleg bij de analemmatische zonnwijzer

In de perken aan de rand van de zonnwijzer was ook gepoogd een bloemenzonnwijzer te maken. Het idee is, dat er bepaalde bloemensoorten zijn, die slechts opengaan op een bepaald moment van de dag. Je kunt dan zien hoe laat het is aan de al dan niet openstaande bloemen. In de praktijk valt het niet mee om een dergelijke zonnwijzer echt werkend te krijgen, maar het idee is natuurlijk leuk en het levert in elk geval een vrolijke, kleurrijke zonnwijzer op.

Na een uurtje uitleg door Rob over “zijn” tuinen was het al weer lunchtijd. Die werd geserveerd in een monumentale rietgekapte stal, de Kasteelboerderij. Daar werden we onthaald op een broodmaaltijd met allerlei lokale producten. Kaas, vleeswaren, appel en perensap. Het restaurant heeft dan ook een EKO-keurmerk. En natuurlijk voor de liefhebbers was er de onvermijdelijke kroket. Het smaakte allemaal heerlijk.

Na de lunch gingen we terug naar Pronkkamer, waar het middagprogramma begon. Daarvoor had de conservator Hans Piena van het NOM enkele oude zonnwijzers uit zijn depot gehaald, om die aan ons te laten zien. Hij was benieuwd naar het oordeel van onze “experts”. Er waren een messingplaat en een loden zonnwijzer. Alle twee bedoeld voor horizontale installatie. Ze dateerden waarschijnlijk uit de 17^e of 18^e eeuw, naar het oordeel van Frans Maes. En ze vertoonden flink wat tekenen van intensief gebruik en slijtage. Verder was er een blokvormige zonnwijzer (foto 3 en 4) van ongeveer 20*15*10 cm, gemaakt van een hardsteensoort, met aan 5 zijden een schaduwgever.

Wanneer de steen exact op de kompasrichtingen wordt opgesteld, kan de tijd op 4 zijvlakken en op het bovenzvlak worden afgelezen. Op het bovenzvlak waren de uurlijnen in een leisteen gegraveerd, de uurlijnen van de 4 zijvlakken waren direct in het hardsteen gegraveerd. De conservator vroeg Frans helemaal uit over de ingebrachte zonnwijzers en van de antwoorden maakte hij druk aantekeningen. Nu weet het NOM tenminste ook wat hij allemaal in depot heeft.

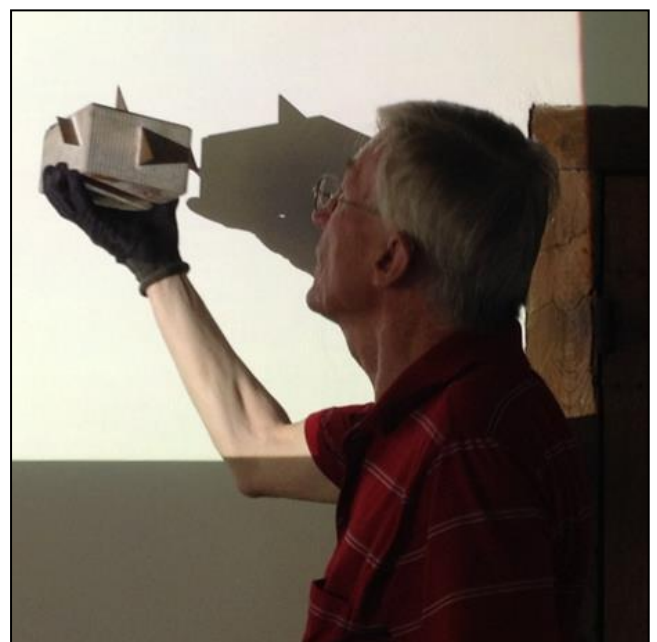

Foto 3: Frans Maes analyseert de blokzonnwijzer.

Foto 4: De blokzonnwijzer.

Eerdergenoemde Rob Plomp van het NOM is ook bijhouder en hij vertelde enthousiast over ritmes van het openen van bloemen en over bloemenklokken².

Daarna was het woord weer aan Frans. Hij was zeer betrokken bij de herinrichting van de analemmatische zonnwijzer die we 's ochtends al bekeken hadden. Aan de hand van tekeningen en berekeningen liet hij zien, dat het oorspronkelijke ontwerp niet goed doordacht was. Een analemmatische zonnwijzer lijkt conceptueel zo eenvoudig, en daarom worden er snel fouten gemaakt. De afmetingen van de omschrijvende ellipsen zijn vaak niet goed of in elk geval niet gebruikersvriendelijk³. Bovendien moet "het grondwerk" ook goed zijn. In 1981 schreef Hans de Rijk uitgebreid over de familie van equatorprojectie-zonnwijzers waartoe de analemmatische behoort⁴. Frans liet plaatjes zien van analemmatische zonnwijzers op rotonden of andere plekken in binnen- en buitenland, waaronder een indrukwekkende wijzer in Australië, in Aboriginalontwerp. Het was een hele opgave om het publiek wakker te houden na de copieuze lunch en in een warme zaal, maar het lukte Frans uitstekend. Toch weer het één en ander opgestoken!

Foto 5: Napraten

Na de lezing kregen we nog wat algemene mededelingen vanuit het bestuur. En daarna bleven we als groep nog wat na hangen, maar dan wel buiten. De informele contacten werden ook als verrijkend ervaren. Vervolgens hadden we nog de gelegenheid om een uurtje op eigen gelegenheid rond te dolen door het museum. Zelf ben ik (Peter) de grote korenmolen nog opgeklimmen om die te bezichtigen en om met de molenaar te praten. Dat was een vrouwelijke molenaar, Ada uit Zwolle, en we bleken zowaar nog gemeenschappelijke molenaars-kennissen te hebben! Om ongeveer 16.45 uur verlieten de laatste zonnwijzerliefhebbers het museum.

Het bestuur en de organisatoren zullen de excursie natuurlijk nog wel zelfstandig evalueren, maar wat ons betreft kunnen we terugkijken op een geslaagde dag. Hartelijk dank aan Frans Maes, die de dag weer punctueel had voorbereid, en aan Manon die hem daarbij terzijde stond. En laten we voor een volgende keer dan hopen dat onze leden nog veel massaler toestromen bij de excursie van 2016!

Noten:

Meer lezen over de onderwerpen van deze excursie?

1. Zie: Bull. 1993.1 (=nr. 49), p. 37-38 en 41
2. Zie: <http://www.haan-haas.com/bloemenklok/principebloemenklok.htm>
<http://plantaardigheden.nl/aardig/aardigheden/bloemenklok.htm>
<http://www.zum.de/Faecher/Bio/NW/blumenuhr.pdf>
3. Zie: <http://www.fransmaes.nl/zonnwijzers/nl/zw-analem2.htm>
<http://www.fransmaes.nl/zonnwijzers>
4. Zie: Bull. 1981.3 (=nr. 10), p. 475 t/m 487

Hoe warm het was

Mannen met petten

Zon in de rug,
voeten mee richten
met schaduw,
schaduw wordt sym-
metrisch.

Frans leest af

Rien, Frans, Rob en Peter